

Makedonský fenomén a česká slavistika

Ivo Pospíšil

Slovanská Makedonie je zakládající fenomén mezinárodní slavistiky. Má výrazný diachronní rozměr, jenž je právem spojován se staroslověnštinou a Ochridským kulturním centrem, k němuž se hlásí jak dnešní Makedonie, tak Bulharsko. I když makedonský jazyk nepatří ani mezi slovanskými k největším co do počtu mluvčích, je důležitou součástí jihoslovanské jazykové skupiny, rozvíjí se, obohacuje a vytváří umělecké, esteticky a poeticky hodnotná umělecká díla.

Má tedy makedonský fenomén oba rozměry, přičemž diachronní dimenze často v očích slavistů převažuje nad synchronní. To se znovu ukázalo při oslavách nepřelíš „kulatého“ 1150. výročí (2013) příchodu cyrilometodějské mise na Velkou Moravu. Ani o této události, která se dotýká historického území Makedonie, není však v slovanském světě jednoty. Na cyrilometodějském kolokviu, jež v listopadu 2013 proběhlo v Brně péčí Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, jsem to shrnul v přehledu diskusí v českých médiích. Tam jsem mimo jiné plédoval za nezbytí vyváženosti historicity, přesahu a otevřené disputace. Uvedl jsem tam mimo jiné to, že otázka je, k čemu má být nekulatého, chce se až říci ordinárního výročí cyrilometodějské mise využito: buď k afirmaci jejího významu a k tomu, že se na ni vlastně v širokém slova smyslu navazuje, nebo k její negaci, nebo (zde asi platí, že *tertium datur*) k tomu, že byla historickou událostí, která někde zanechala, jinde nezanechala výraznější stopy a jejíž význam je tedy relativní, tu kladný, tu záporný. V českém povědomí převládají ještě dvě jiné polohy, které jsou jejich kombinací nebo kompromisem: význam byl velký, ale nikoli pro naši současnost, tedy jde o význam pietní, nebo význam je spíše historický, jenž nelze vymazat, je to jakýsi vzor, meta, o níž máme vědět, neboť to patří k našemu kulturnímu povědomí. Jak mi řekla jedna renomovaná bohemistka: dali nám staroslověnštinu jako první spisovný slovanský jazyk, dali nám dvě písmena, z nichž jedno se někde v různých variantách zachovalo; staroslověnština je pro slavisty, přesněji slovanské filology jako pro evropskou, zejména románskou filologii latina. *Eo ipso* má mise velký význam, i když z jazyka Konstantinova v češtině zbyla jen dvě slova písně: „pomiluj“ a „ny“. Je to tedy spíše cyrilometodějský mýtus? Pro západní Slovanů východních a zejména jižních, odkud jazykový základ staroslověnštiny snad opravdu pochází (egejská Makedonie), jakkoli asi nebude správné nazývat ho starobulharským nebo staromakedonským, neboť již jejich současná analytická stavba top dokládá;

naopak budeme dosti váhat, abychom jazyk textů Kyjevské Rusi 11.–13. století, stejně jako dalších 200–300 let, paušálně označili za staroruštinu, natož za staroukrajínštinu nebo staroběloruštinu, když jde stavebně o staroslověňštinu nebo její církevněslovanskou fázi obohacovanou východoslovanskými prvky – zde se vedly diskuse a jistě – i když se zdají být uzavřeny – mohly by se vést dále. Faktem zůstává, že u západních Slovanů nezůstalo nakonec ani písmo, ani jazyk.

Ukazuje se, že cyrilometodějská mise je předmětem ostrého ideologického zápasu, jemuž často dominuje diletantismus, ideologizace, aktualizace, „modernizace“ a ahistorismus. Především nutno brát v úvahu vývoj postojů katolické církve, jejíž některé proudy stály na počátku likvidace mise u západních Slovanů. To se změnilo zejména od 19. století. Naše dnešní politické orgány zase jako by odkazovaly misi a její význam daleko na Východ a k tradicím pravoslavné církve, ačkoli, jak víme, šlo o proces, jenž církevní schizma předcházelo o takřka 200 let. Za tím může být i snaha odkázat tyto události do domény neevropské v úzkém slova smyslu nebo jde prostě jen o výraz uznání pravoslavné církve u nás nebo o důsledek jiných vazeb.¹

Kritičnost, realismus a skepse byly pro český přístup charakteristické zhruba od poloviny 19. století, ale nikoli jako negace nebo příkré posudky kulturního významu mise: v tom je pozice českých médií v slovanském a dílem i neslovanském světě výjimečná. Projevuje se v ní až přílišná příchýlnost k aktuální, momentální politické konstelaci, umělá ideologizace problému, stejně jako nadbytečná modernizace středověkých událostí, jejichž realie jsou mechanicky přesouvány do 21. století. Z minulosti třeba extrahovat především ty jevy, události a osobnosti, které jsou produktivní a nosné nebo které mohou být oporou i inspirací svým nadčasovým přesahem, aniž by se násilně adaptovaly na současnost: idealizovaná nebo negativizovaná, uměle modernizovaná minulost současnosti nijak nepomůže: *Jeť sláva otcův krásný šperk pro syny – však kdo chceš ctěn být, dobuď cti si sám!* (Jan Neruda: *Jen dál!*, ze sb. *Zpěvy páteční*, posthumně 1896).

Synchronní dimenze souvisí se stavem současné makedonštiny jako moderního jihoslovanského jazyka a makedonské literatury a jejím kontextuálním zařazením do celku jihoslovanského, slovanského a obecně evropského a světového. A ovšem s česko-makedonskými kulturními styky v současnosti. Na prvním místě stojí české poznání makedonské literatury jako celku, o němž se zasloužil český slavista a komparatista, makedonský akademik a čestný profesor Skopské univerzity Ivan Dorovský a jeho manželka doc. Dagmar Dorovská svou aktivitou ediční, překladatelskou a badatelskou v rámci i mimo rámec Společnosti přátel jižních Slovanů, jejichž edic a časopisu *Slovanský jih*. U příležitosti česko-makedonské konference vyšly roku 2014 s podporou Ministerstva kultury Makedonské republiky dva svaz-

¹ Viz náš příspěvek *Cyrilometodějské výročí a problémy jeho současné recepcce* (Několik tezí a paradoxů místo úvodního slova). *Slavica Litteraria X 17*, 2014, č. 1, s. 5–24.

ky: antologie nejmladší makedonské poezie a próza Živka Činga (1936–1987).² Dokládají hodnoty dnešní makedonské literatury, prózy i nové makedonské poezie. Oba svazky potvrzují zvláštní poetologický ráz makedonské literatury jako celku, který byl již předtím naznačen několika edičními počiny v rámci české recepce. U příležitosti vydání antologie moderní makedonské povídky Tajemná komnata jsem ve své souborné recenzi, jež se týkala také antologie charvátské povídky 20. století V objetí řeky (2002) a krátké srbské povídky/minipovídky Malá krabička (2002), mimo jiné uvedl, že z řádků makedonských spisovatelů zaznívá složitý a de facto tragický osud národa, nyní se opět nacházejícího na již kolikáté vývojové křižovatce. Toto vědomí jako by se blížící apokalypsy a hledání síly k jejímu rozlomení je podle mého soudu skrytou dominantou této prózy. Také jsem si povšiml jistého eufemismu, jež je typický pro všechny literatury bývalé Jugoslávie přelomu 20. a 21. století a jež se týká interetnické situace na Balkáně: ta je vyřešena jen dočasně a možná se nachází v předvečer dalších konfliktů. Uvedl jsem, že literatura jako produkt lidského rozumu a citu je asi až příliš jemným nástrojem, než aby zpodobila toto neskutečné inferno, které by všichni raději zapomněli, nebo tyto kusy sem sestavovatelé antologií záměrně nezařadili. Tato tabuizovaná realita se možná promítá do úzkostných stavů a apokalyptických vizí jako jeden velký eufemismus, vytváří onen všeobecný neklid, jímž jsou zejména tyto literatury zasaženy.³

„Nejmladší makedonská poezie“ se snaží být veselá, zapojovat se do všeevropské bezstarostnosti, moderních technologií a rychlosti života: otázka je, nakolik se může „odstříhnout“ od nedávné minulosti. Pokud jde o poetiku, objevují se i tu zrnka vědomého navazování na tradici, aniž by šlo o imitaci nebo pouhé neinovativní pokračování. Oboustrannému česko-makedonskému proudění přispívá reálný obraz obou literatur, obraz, jenž by nebyl diktován jen uměle ideologickými, vkusovými či politicky konjunkturálními pohledy, ale aby zasahoval celou literární tvorbu, generačně rozvrstvenou tak, aby čtenář vnímal pokud možno celistvost národní literatury. Je nutno také působit k tomu (i když to není a nikdy nebylo zcela možné a částečně je to v jisté míře i žádoucí), aby se česko-makedonské literární proudění odehrávalo přímo, bez zprostředkujícího a někdy a často deformujícího vlivu celkového evropského diskurzu, tedy snahy zviditelnovat jen módní a z ně-

2 *Vítr přináší hezké počasí. Antologie nejmladší makedonské poezie.* Přel. Ivan Dorovský a Dagmar Dorovská. Brno 2014. Čingo, Živko: *Velká voda a jiné prózy.* Přel. Ludmila Nováková a Ivan Dorovský. Brno 2014.

3 Viz naši recenzi Hlubinný průřez třemi jihoslovanskými literaturami a jeden eufemismus (V objetí řeky. Sestavil, úvod a Slovník zastoupených autorů napsal Ivan Dorovský, doslov napsal Miroslav Šicel, přel. Vlasta Burmazová, Ivan Dorovský, Eva Halbichová, Lubomír Klímek, Pavel Krejčí, Stanislava Macoszková, Marek Neubauer, Petr Stehlík, Lucie Svozilová, Brno – Boskovice 2002; Malá krabička. Sestavil Mihajlo Pantić, který napsal i doslov, Slovník zastoupených autorů a Úvod napsal Ivan Dorovský, přel. Ivan Dorovský, Lubomír Klímek a Petr Stehlík, Brno – Boskovice 2002; Tajemná komnata. Antologie makedonské moderní povídky. Sestavila K. Kulavkova, která napsala i Doslov, Slovník zastoupených autorů a Úvod napsal Ivan Dorovský, přel. Ivana Dorovská, Ivan Dorovský, Oldřiška Čtvrtníčková, Darina Klobouková a Petra Tomancová, Brno – Boskovice 2002). *Slavica Litteraria X 6*, 2003, s. 197–199.

jakých důvodů mediálně nejzdatnější autory, aby se česká recepce makedonské a makedonská recepce české literatury nepodobala jako vejce vejci recepci v jiných literaturách: této unifikace se bojím více než čehokoliv jiného. Každá národní literatura má své vnitřní potřeby a ty je třeba otevřeně prezentovat. To se daří na obou stranách zatím jen zčásti a je třeba působit ještě více k tomu, aby se situace v tomto ohledu zlepšila: činnost uvedených činitelů na české straně tomu nepochybně přispívá, stejně jako ediční aktivity makedonské.

Summa summarum: věcný, kritický a historicky ukotvený pohled na minulost, kde hledáme a nacházíme nosné, opěrné body pro současnost; tvorba pluralitního obrazu života obou národních společenství a jejich kulturních produktů ve vzájemné součinnosti. To vyžaduje energii, pracovitost, vytrvalost a neustálé překonávání protivenství. Není to lehké a neslibuje to společenské vavříny, ale je to krásné právě s ohledem na nosné tradice: tím se totiž stáváme jejich trvalou součástí.